

Lejla Turčilo¹

UDK: 001.102:004[37

316.774:001.102:004[37

INFORMACIJSKA I MEDIJSKA PISMENOST: DISKURS PRILIKE VS. DISKURS OPASNOSTI²

„Kada naučite kako analizirati informacije, zapravo ste naučili kako da mislite!” Ova polazna teza Herberta E. Meyera, kao i podnaslov njegove knjige „Vodič korak po korak kroz najvitalniju vještinu” (informacijsku pismenost *op. L.T.*) ukazuju na značaj informacijske i medijske pismenosti u savremenom društvu i dobu i važnost analitičkog mišljenja kao metakompetencije koja je u središtu nove obrazovne paradigme za 21. stoljeće.

Naime, informacijska i medijska pismenost područja su o kojima se sve više diskutuje i koja se sve brže razvijaju u posljednjih pet godina, naročito u evropskom diskursu. Brojni istraživački projekti koji okupljaju stručnjake iz oblasti mediologije, pedagogije, andragogije, komunikologije, sociologije (kao naprimjer: ANR TRANSLIT, EMEDUS, EAVI, DTI, COST ISO906 itd.), sve više se fokusiraju na integriranu definiciju informacijske i medijske te digitalne, bibliotečke, računarske i filmske pismenosti. UNESCO, naprimjer, promovira koncept integrirane medijske i informacijske pismenosti (engl. *media and information literacy*, MIL), kao kombiniranog seta kompetencija (znanja, vještina i stavova) neophodnih za savremeni rad i življenje. Ovakva definicija polazi od činjenice da se informacijama ne smatraju samo medijski posredovani sadržaji nego i svi drugi sadržaji koje obezbjeđuju i arhive, muzeji, online platforme itd.³ Iako, dakle, mnogi autori (Potter, Zgrabljčić Rotar i dr.) medijskoj pismenosti primarno pristupaju iz perspektive izazova medija i novih tehnologija, sve više autora u medijskoj pismenosti prepoznaje i mogućnost za građane da steknu posve nove društvene kompetencije (usp. Pfaff-Rüdiger i dr., 2012.; Hasebrink, 2012.), usmjeravajući tako pažnju na

1 Prof. dr. Lejla Turčilo, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu.
E-mail: turcilol@fpn.unsa.ba.

2 Osvrt na knjigu Herberta E. Meyera: *How to analyze information: a step by step guide to life's most vital skill.*

3 <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/> (09.05.2015).

širi koncept razvoja korisničkih kompetencija, koji se najobuhvatnije opisuje pojmom „informatijska pismenost”. Kako podsjeća Senada Dizdar, „u skoro 40 godina od prve artikulacije pojma ponuđeno je pregršt definicija informatijske pismenosti, a vjerovatno najcitiranije njeno pojmovno određenje objavljeno je u *Proglasu* Američkog bibliotečkog društva (American Library Association – ALA) 1989. godine, pri čemu se informatijski pismene osobe definiraju kao: „one koje su naučile kako učiti (...) jer znaju kako je znanje organizirano, kako pronaći informacije i kako se njima koristiti na sasvim razumljiv način”. U istom dokumentu se navodi da je potrebno rekonstruirati proces učenja, što će studentima omogućiti da se aktivno uključe u obrazovni proces te ih potaći da:

- budu svjesni informatijske potrebe,
- prepoznaju informaciju koja može riješiti problem,
- pronađu potrebnu informaciju,
- vrednuju informaciju,
- organiziraju informaciju
- djelotvorno se koriste informacijama.”⁴

Medijska i informatijska pismenost, dakle, direktno su povezane i međusobno komplementarne, a oba koncepta upućuju na potrebu razvijanja novih metoda i sadržaja učenja i poučavanja, usmjerenih kako na mlađe korisnike informacija i medija tako i na procese cjeloživotnog učenja. Američki Centar za medijsku pismenost⁵ tako definira medijsku pismenost kao „novi pristup u obrazovanju nastao u 21. stoljeću, a koji kreira okvire za kvalitetan pristup, analizu, evaluaciju, kreaciju i participaciju u društvu na osnovu poruka u različitim formama – od printanih i video do online. Medijska pismenost omogućava razumijevanje uloge medija u društvu i daje građanima osnovne vještine za propitivanje poruka, ali i samoizražavanje putem njih.” Ova definicija zapravo je proširila prvobitnu definiciju medijske pismenosti koju je izveo Aspen Media Literacy Leadership Institute, 1992. godine, prema kojoj je „medijska pismenost sposobnost pristupanja, analiziranja, evaluacije i kreacije medijskih informacija u najrazličitijim formama.”⁶

4 Više o ovome vidi u: ALA / ACRL definicija 2000 dostupna na mreži <http://www.ala.org/acrl.html>, kao i u Banek-Zorica, Mihaela; Špiranec, Sonja. Informatijska pismenost. Zagreb: Zavod za informatijske znanosti, 2008. str. 23. (prema Dizdar, S. (2012) *Informatijska pismenost-metakompetencija za cjeloživotno učenje*, [http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx\(9.5.2015\)](http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx(9.5.2015))).

5 Više informacija na <http://www.medialit.org>.

6 Više na: <http://www.ccb.lis.illinois.edu>.

Baš kao što su informacije (sadržaj medija), i mediji (tehnološki zasnovani i institucionalno utemeljeni sistemi posredovanja informacija), neodvojivi i međusobno uvjetovani, tako je nemoguće i ovakvu definiciju medijske pismenosti izdvojiti iz šireg konteksta informacijske pismenosti, koju Senada Dizdar tumači kao metakompetenciju za cjeloživotno učenje i „kao vrstu kvalitativnog pomaka i proširenja tradicionalne paradigme obrazovanja, koja se proširila od tradicionalne pismenosti (čitanje i računanje) do klastera pismenosti relevantnih za moderno društvo”.⁷

U diskusijama i pristupima vezanim za razvijanje kompetencija za interakciju s medijima i drugim izvorima/prijenosnicima informacija uočavaju se dva dominantna diskursa koja se sve češće karakteriziraju kao „diskurs opasnosti” nasuprot „diskursa prilike”. Diskurs opasnosti podrazumijeva odnos prema medijskim sadržajima i informacijama općenito koji nalaže veliki oprez, izrazitu kritizirku poziciju i stanoviti otklon i otpor, odnosno nepovjerenje u kvalitet informacija i agendu koja stoji iza njihova posredovanja.⁸ Diskurs prilike, pak, podrazumijeva kvalitetno korištenje informacija u svrhu osnaživanja znanja korisnika i odnos prema medijima kao institucijama i organizacijama koje imaju, između ostalog, i edukativnu ulogu. Kvalitetno poučavanje za kompetentno korištenje medija podrazumijeva, međutim, uzimanje u obzir oba navedena diskursa. Kako navodi Nada Zgrabljčić Rotar „mediji nisu ni štetni ni korisni, a mogu biti i jedno i drugo. Iako se javnost najčešće bavi opasnom i štetnom stranom medija, pretjeranim nasiljem, pornografijom, stereotipima, senzacionalizmima i žutilom, oni mogu biti i koristan izvor zabave i informacija. Oba načina utječu na društvenu socijalizaciju i oblikovanje identiteta.” (Zgrabljčić Rotar, 2005:13)

Knjiga Herberta E. Meyera *How to Analyse Information: A Step by Step Guide to Life's Most Vital Skill* (Storm King Press, 2010) upravo polazi od ove dimenzije informacijske, odnosno medijske pismenosti, a koja se odnosi na korisnost informacija u povećanju znanja i potencijala korisnika, ali uz preduvjet da korisnik zna da se snalazi u moru informacija kojima je svakodnevno okružen. „Mi informacije koristimo da bismo donijeli određene odluke; koristimo zapravo znanje akumulirano u tim informacijama. Stoga je nužno da znamo analizirati informacije – odrediti kakve informacije trebamo da bismo donijeli odluke, kako da dobijemo te informacije i, što je zapravo najvažnije: kako da unutar tih informacija prepoznamo potencijal, odnosno

7 Dizdar, S. (2012), *Informacijska pismenost – metakompetencija za cjeloživotno učenje*, [http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx\(9.5.2015\)](http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx(9.5.2015)).

8 Ovaj diskurs obično je vezan za poučavanje mladih korisnika o opasnostima koje ih mogu zadesiti pri korištenju interneta i sl.

znanje koje one sadrže.” (Meyer, 2010:3). Iako pisana prije pet godina, ova knjiga vremenom zapravo samo dobija na značaju, s obzirom da se bavi suštinom informacijske, odnosno medijske pismenosti: pitanjima kako prepoznati svoju informacijsku potrebu, kako je zadovoljiti pronalaženjem i odgovarajućom upotrebom informacija i kako informaciju transformirati u znanje. U vremenu općeg zasićenja informacijama⁹ i izrazite selektivnosti korisnika u pristupu i korištenju informacija¹⁰ izuzetno je važno razvijati upravo kompetencije sveobuhvatnog pretraživanja dostupnog kvantuma informacija o nekoj temi koja nas kao korisnike zanima i njihove procjene i upotrebe na način da povećavaju znanje korisnika o toj temi. Kako primjećuje James Potter, „Pojedinci i zajednice uvijek su imali problem s informacijama. Taj problem je hiljadama godina bio u tome da se o značajnim oblastima života proizvede dovoljno informacija i da se ljudima omogući pristup njima. Ali, s razvojem medija, naročito u posljednjih pola vijeka, problem informacija se od obezbjeđivanja njihove dostupnosti pretvorio u zaštitu od njihovog prevelikog obima.” (Potter, 2011: 27)

Dakle, ključno pitanje korisnika ranije je bilo: kako doći do informacije, dok je danas ključno pitanje: kako doći do *prave* informacije. Asad Nuhanović ovaj problem odnosa korisnika prema preobilju informacija i (ne)povjerenja u medije kao njihove prijenosnike opisuje na sljedeći način: „Dugo vremena se postavljao problem pristupa informaciji, dok je danas problem u izboru informacije uslijed enormnog broja vijesti. U isto vrijeme postavlja se pitanje kako se zaštititi od nasilja onih koji manipulišu informacijama i dovode do njihovih deformacija. Samim tim gubi se povjerenje u medije. To obilje vijesti zbunjuje javnost, koja malo-pomalo počinje to prihvatati indiferentno. Pojedinac sve više postaje neosjetljiv na patnje drugih, zatvarajući se u sebe da bi opstao i zaboravio. To nije pobjeda, već poraz informacije kao takve.” (Nuhanović, 2005: 147)

U knjizi „Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula” (S. Dizdar et. al, 2014., Sarajevo: UNSA) navodi se kako se „ovaj fenomen suočavanja korisnika sa ogromnom količinom informacija, koja mu nameće potrebu selekcije i kritičke valorizacije, opisuje sa nekoliko pojmova:

- Informacijsko preopterećenje (*information overload*, eng.)
- Fenomen informacijskog obilja (*information abundance phenomenon*, eng.)
- Informacijsko zagađenje (*information pollution*, eng.)

9 Engl. *Information overload*.

10 Što se opisuje pojmom *informacijska čahura* (engl. *Information cocoon*).

- Informacijsko preopterećenje koje izaziva prekid (*information interruption overload*, eng.)
- Informacijska poplava (*information flood*, eng.)
- Zagađenje podacima (*information smog*, eng.)
- Zagušenje informacijama (*data asphyxiation*, eng.)
- Informacijska prezasićenost (*information glut*, eng.)
- Informacijska gojaznost (*information obesity*, eng.)
- Informacijsko blato (*information mud*, eng.)
- Sindrom informacijskog zamora (*information fatigue syndrom*, eng.) (Bauk, prema Dizdar et. al. 2014:68)”.

Svi ovi pojmovi sugeriraju kako je prekomjerna količina informacija jednako otežavajuća po korisnika kao što je, recimo, prekomjerna količina hrane opterećujuća za njegovo zdravlje. Upravo iz ovog razloga „ono što je za korisnika medija najvažnije (a u kontekstu informacijske i medijske pismenosti) jeste činjenica da je prekomjerna količina informacija uzrokovana prije svega ogromnim brojem najrazličitijih (prije svega online) izvora informacija (pa i onih nekvalitetnih), a ti izvori produciraju ogromne količine najrazličitijih informacija koje:

- Nisu filtrirane ni na koji način, pa korisniku treba više vremena da ih pronađe,
- Nisu uvijek napisane jasno i kvalitetno, pa korisnicima treba više vremena da ih razumije,
- Često sadrže faktografske greške ili nekonzistentnosti, pa korisnicima treba više vremena i dublje istraživanje da ih provjeri.

Upravo iz ovih razloga od ključne je važnosti za korisnika selekcija potrebnih informacija i kritička valorizacija.” (Dizdar et.al. 2014:72)

James Potter smatra kako se selekcija odvija principom „autopilota” (Potter, 2011:28), odnosno uglavnom nesvjesno, ali na osnovu naših ranije uspostavljenih preferencija. Herbert E. Meyer, pak, smatra kako ovaj proces prepoznavanja informacijske potrebe, selekcije medija, odnosno izvora informacija i kritičke valorizacije samih informacija prolazi kroz nekoliko svjesnih faza kod svakog korisnika, koje on opisuje kroz sedam koraka:

- *Korak 1: Spoznajte gdje ste* – „Dok ne znate gdje ste, ne znate ni kakvu informaciju trebate,” kaže Meyer (2010: 20), napominjući kako ovo „saznajte gdje ste”, naravno, ne podrazumijeva geografsku lokaciju, nego metaforički opisanu procjenu naše informacijske potrebe u nekom konkretnom kontekstu.

- *Korak 2: Budite sigurni da vidite jasno* – Vidjeti jasno u kontekstu informacija podrazumijeva našu samospoznaju o tome kroz koju prizmu posmatramo određene informacije, odnosno sa kakvim osobnim predznanjima, predubjeđenjima i stavovima pristupamo određenom sadržaju. Procjena koliko je distorziran naš pogled na ono o čemu nastojimo prikupiti određene informacije od krucijalne je važnosti za naše osvještavanje našeg odnosa ne samo prema informacijama nego i prema onome o čemu želimo proširiti znanja putem tih informacija. Samorefleksija je, dakle, ključna u ovom kontekstu.
- *Korak 3: Spoznajte kakvu odluku treba da donesete* – Kako je već rečeno, Meyer polazi od pretpostavke da su informacije kojima raspolazemo podloga donošenja odluka u našem svakodnevnom životu, te je stoga prije prikupljanja tih informacija nužno osvijestiti kakvu odluku trebamo donijeti, što je preduvjet da u traganju za informacijama (kao odgovorima na neko konkretno pitanje/problem) budemo sigurni da uopće postavljamo prava pitanja. Drugim riječima, kada znamo šta želimo, znat ćemo kako to i naći, bilo da je riječ o ljudima, stvarima ili informacijama.
- *Korak 4: Odredite šta uopće treba da znate* – Količina informacija koje prikupljamo direktno ovisi o kvantumu znanja koje uopće trebamo dobiti o nekoj situaciji, pitanju, fenomenu o kojem učimo i/ili odlučujemo. Stoga je odrediti koliko znanja trebamo imati o nečemu suštinski važno da bismo izbjegli *information overload*. Ovaj proces osvještavanja onoga što uopće treba da znamo također podrazumijeva samorefleksiju (baš kao i prethodna tri koraka).
- *Korak 5: Prikupite informacije* – Ovo je, suštinski, momenat kada samorefleksija treba da rezultira konkretnom aktivnošću. Prvi i izuzetno važan segment te aktivnosti je procjena vjerodostojnosti izvora informacija, nakon čega slijedi selekcija izvora koji zadovoljavaju naše parametre vjerodostojnosti i kolektiranje i selektiranje informacija. Ovo je *time consuming proces*, koji zahtijeva ne samo vrijeme i strpljenje nego i kompetencije procjene vjerodostojnosti i prikupljanja informacija, i upravo u ovom kontekstu informacijsko i medijsko opismenjavanje građana/korisnika dobiva izuzetno na značaju kao sredstvo/način/metod podizanja njihovih kompetencija. „Kada ste u procesu prikupljanja informacija najvažnije je znati kako naći odgovore na prava pitanja”, smatra Meyer (2010: 64), a upravo

informacijska pismenost podrazumijeva kompetencije postavljanja pravih pitanja i pronalaženja pravih odgovora.

- *Korak 6: Pretvorite informacije u znanje* – Cilj je, zapravo, spoznati šta određena informacija znači u kontekstu odluke koju donosimo ili pitanja/problema sa kojim se suočavamo. Ovo je izrazito intelektualni proces i također vještina koja se uči, a u tom procesu izuzetno je važno „misliti izvan okvira”, odnosno sagledavati različite dimenzije i aspekte problema o kojem se informiramo oslobađajući se preubjeđenja sa kojima smo krenuli u taj proces, a koje smo osvijestili u koraku 2.
- *Korak 7: Dodajte finalni „sastojak”* – „Judgment” („Procjena”) je finalni sastojak svakog na informacijama zasnovanog odlučivanja i djelovanja. To je kombinacija našeg karaktera, naše osobnosti, našeg instinkta i naših znanja. U tom kontekstu od izuzetne je važnosti naša sposobnost da kontekstualiziramo prikupljene informacije, a ovaj korak, zapravo, objašnjava zašto dvoje ljudi o istom fenomenu i sa istim informacijama na raspolaganju može misliti različito. „Naprosto, ljudi smo, a ne mašine”, kaže Meyer (2010:98).

Meyerov vodič za kompetentno prikupljanje i analiziranje informacija zapravo pledira za kompetentnim i osposobljenim korisnikom informacija i medija, koji vidi izvan i šire od diskursa opasnosti i koji informacije ne samo da koristi kao sredstvo kontinuiranog traganja za novumom, za vijestima i novostima, nego prije svega kao putokaze u traganju za znanjem.

Takav korisnik se ne rađa, nego postaje, podizanjem vlastitih informacijskih kompetencija i razvijanjem kritičkog mišljenja. „Opstanak najспособnijih ispravna je teza”, kaže Meyer, „ali moramo promijeniti definiciju ‘najспособnijih’. Ona je drugačija od one koju je Darwin koristio. Biti ‘najспособniji’ danas više ne znači fizičku snagu. Danas to podrazumijeva mudrost.” (Meyer, 2010: 105)

Upravo iz ovog razloga plediranja za podizanje kompetencija svakog od nas kao korisnika informacija i zagovaranja koncepta cjeloživotnog učenja u području informacijske pismenosti knjiga Herberta E. Meyera knjiga je „neograničenog roka trajanja” i aktualna je i danas kao i prije pet godina kada je tek objavljena. Ona, naime, upravo slijedi ideju informacijske pismenosti koja zagovara „odmak od cilja pronalaženja unaprijed zadanog odgovora, zapamćivanja specifičnih činjenica i prepakiranja ili parafraziranja informacija prema dubinskom učenju (...), zbog čega informacijsko opismenjivanje

podupire i potiče cjeloživotno učenje, kao i kritičko razmišljanje utemeljeno na odgovornoj potrošnji informacija” (Špiranec, Banek, 2008:3), a koje će zasigurno biti u temeljima obrazovanja u budućnosti i za budućnost.

Literatura

- Dizdar, S., Turčilo L., Rašidović E.B. (2014) *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula*. Sarajevo:UNSA.
- Dizdar, S. (2012) *Informacijska pismenost – metakompetencija za cjeloživotno učenje* <http://www.unsa.ba/s/images/stories/pdf/a-ad/SD.docx>(9.5.2015).
- Meyer, H.E. (2010) *How to Analyse Information: A Step by Step Guide to Life's Most Vital Skill*.New York: Storm King Press.
- Nuhanović, A. (2005) *Demokratija, mediji, javnost*. Sarajevo:Promocult.
- Potter J. (2011) *Medijska pismenost*. Beograd: Clio.
- Špiranec, S, Banek, Z.M. (2008)*Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta*. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Zgrabljic Rotar N. (2005) *Medijska pismenost i civilno drustvo*. Sarajevo: Media Centar.